

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.23>

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Дмитрієва Кристина Сергіївна,

старший судовий експерт відділу економічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

Іванова Ольга В'ячеславівна,

головний судовий експерт відділу економічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

Нині в багатьох країнах світу відбувається стрімкий розвиток нової цифрової валюти, яка має особливу специфіку використання. З огляду на це, інтерес до цифрових грошей зростає з кожним днем. Світ криптовалют швидко розвивається, зростає, змінюється за допомогою нових ідей та технологій. Завдяки їм можна відстежувати багато змін у розвитку держав. Нові можливості у сфері криптовалют дозволяють перейти на більш спрощений та захищений спосіб життя. Тому сьогодні в межах цивілізаційного суспільства криптовалюта розглядається як феномен, який має регулюватися й охоронятися правом.

У вітчизняній літературі питання щодо правової регламентації криптовалют не набуло широкого обговорення. Це можна пояснити нерозвиненістю інституту цифрових грошей у нашій країні. Зазначимо, що відсутність обґрунтованого правового статусу не ставить криптовалюту поза законом. Як наслідок, виникає закономірний дисбаланс, який полягає в тому, що економічна новизна випереджає розвиток законодавства, що регулює взаємовідносини суб'єктів у сфері розрахунків і платежів, що посилює можливі ризики на макро- і мікрорівні.

У статті розглянуто принципово новий вид об'єктів судової експертизи – віртуальні активи. Зауважено, що нині в Україні відсутнє законодавство, яке регулює обіг віртуальних активів. Установлено, як визначається державними органами України поняття терміна «криптовалюта», досліджено питання сутності криптовалют, порядок її обігу, оцінено сучасний стан криптовалют в різних аспектах. Розглянуто методичні питання оцінки криптовалют. Проаналізовано наявність законодавчого визначення терміна «криптовалюта». Досліджено питання сутності криптовалют, порядок її обігу, оцінено сучасний стан криптовалют в різних аспектах. Розглянуто методичні питання оцінки криптовалют.

Ключові слова: криптовалюта, криптокошик, віртуальні активи, судова експертиза, блокчейн, майнінг, біткоїн.

Dmytriieva Krystyna, Ivanova Olha. Cryptocurrency as an object of forensic economic examination

At present, many countries around the world are rapidly developing a new digital currency, which has a special specificity of use. Based on this, interest in digital money is growing every day. The world of cryptocurrency is rapidly evolving, growing, changing with new ideas and technologies. Thanks to them, many changes in the development of states can be traced. New opportunities in the field of cryptocurrencies allow us to move to a more simplified and secure way of life.

Therefore, today in a civilized society, cryptocurrency is seen as a phenomenon that must be regulated and protected by law.

In the domestic literature, the issue of legal regulation of cryptocurrencies has not been widely discussed. This can be explained by the underdevelopment of the institution of digital money in our country. Note that the lack of reasonable legal status does not outlaw cryptocurrency. As a result, there is a natural imbalance, which is that economic novelty precedes the development of legislation governing the relationship of entities in the field of settlements and payments, which, in turn, increases the possible risks at the macro and micro levels.

The article considers a fundamentally new type of forensic objects – virtual assets. It is noted that currently in Ukraine there is no legislation governing the circulation of virtual assets. The concept of the term "cryptocurrency" is defined by the state bodies of Ukraine, the issues of the essence of cryptocurrency, the order of its circulation are investigated, the assessment of the current state of cryptocurrency in various aspects is given. Methodical issues of cryptocurrency valuation are considered. The existence of a legislative definition of the term "cryptocurrency" is analyzed. The question of the essence of cryptocurrency, the order of its circulation, the estimation of a modern condition of cryptocurrency in various aspects is investigated. Methodical issues of cryptocurrency valuation are considered.

Key words: *cryptocurrency, crypto basket, virtual assets, forensic examination, blockchain, mining, bitcoin.*

Постановка проблеми. Сучасний світ стрімко розвивається, зокрема, у сфері економіки, торгівлі та ІТ. Прогнозованим наслідком такого прогресу є поява унікальних явищ саме на їх перетині. Одним із таких феноменів, який набирає популярності, стало виникнення криптовалюти. Досліджуючи причини появи віртуальної валюти та криптовалюти, слід звернути увагу, що нині в більшості країн відсутнє правове регулювання або чітка позиція з боку держави. Стає очевидним той факт, що подальше ігнорування криптовалюти є неможливим, тому багато країн задумалися про процеси регулювання цього ринку. Не стала винятком і Україна. Наразі вже є кілька законопроектів, метою яких є правове регулювання відповідних відносин.

Проте нині слід указати на відсутність самостійного правового регулювання питань створення («Майнінг») й обігу («Трейдинг») криптовалюти в Україні, як і відсутність відповідних методик проведення судової експертизи криптовалюти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше проблема судової експертизи криптовалюти в Україні була викладена в публікаціях директора Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз А.І. Ріпенко [1] у 2018 році. Метою було привернення уваги судових експертів, юристів, органів слідства й суду до цієї проблематики. Також було анонсовано розробку відповідної теми науковцями Одеського науково-дослідного інституту

судових експертиз, але донині роботу в цьому напрямі так і не було розпочато.

Також дослідженню криптовалюти (як різновиду електронних грошей) приділяють увагу як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема економісти. Серед зарубіжних науковців варто виокремити праці Б. Алірез, С. Айганім, Д. Вахрущева, О. Демидова, О. Железна, Г. Клаеса, А. Хідзева, Р. Шульца. Серед вітчизняних дослідників на увагу заслуговують напрацювання С. Волосович, М. Кравця, В. Міщенко, Н. Пантелєєвої, А. Проценко, О. Сословського та ін.

Мета статті – дослідити принципово новий вид об'єктів судової експертизи – віртуальні активи; окреслити поняття «криптовалюта»; вивчити питання сутності та обігу криптовалюти, а також сучасний правовий стан в Україні віртуальних активів; запропонувати розроблення та впровадження методик проведення судової економічної експертизи криптовалюти.

Виклад основного матеріалу. Судова економічна експертиза є одним із найпоширеніших видів експертиз, проте з розвитком науково-технічного прогресу й появою нових видів активів та операцій навіть щодо цього виду експертиз є певна невизначеність. Зокрема, це належить до активів, в основі яких лежать комп'ютерні технології, особливо технологія «блокчейн» (blockchain). Розвиток цієї технології дозволив створювати децентралізовані цифрові активи (часто деякі їх види

називають «криптовалюта»), рішення у сфері обміну цінностями, аутентифікації, обміну інформацією, інвестування тощо.

Криптовалюти (як новітні електронні засоби платежу) наразі не мають ні законодавчого закріплення в Україні, ні, відповідно, нормативного визначення. Є загальне розуміння того, що криптовалюти становлять одиниці вартості, які зберігаються на електронних пристроях, використовуються як засоби платежу, а транзакції здійснюються за допомогою криптографії [2, с. 149].

У Верховній Раді України зареєстровано кілька законопроектів щодо обігу криптовалют, які демонструють різні підходи до правової кваліфікації цього інституту. Проект закону України «Про обіг криптовалют в Україні» № 7183 [4] визначає криптовалюту як програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, може бути засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються в блокчейн-системі в ролі облікових одиниць поточної блокчейн-системи у вигляді даних (програмного коду). Таке визначення криптовалюти видається не дуже вдалим через зосередження на технічному аспекті, що відсуває на другий план економіко-правовий зміст поняття (із технічної точки зору категорія «програмний код» охоплює досить широке коло об'єктів, більшість із яких взагалі не пов'язані з криптовалютами, (включно з комп'ютерними програмами, інформаційними базами даних тощо)).

Альтернативний проект закону України № 7183-1 «Про стимулювання ринку

криптовалют та їх похідних в Україні» пропонує визначити криптовалюту як децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений у цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, основана на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку [5].

Уперше офіційна позиція держави стосовно криптовалют в Україні виникла 10 листопада 2014 р., коли Національний банк України в «Роз'ясненні щодо використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалют» Bitcoin» зазначив, що розглядає криптовалюту як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і використання якого фізичними та юридичними особами на території України як засобу платежу заборонено відповідно до ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» [6; 7].

Незважаючи на чітку позицію національного регулятора економіки, заперечувати світовий досвід і розвиток криптовалют в практиці міжнародних валютних розрахунків вважаємо недоцільним. Відмовлятися від використання криптовалют, з огляду на її потенційну небезпеку і можливість шахрайських дій, також не зовсім розумно. Єдиним рішенням проблеми, на наш погляд, є створення ефективної системи контролю обігу криптовалют в Україні. Технології сьогодні розвиваються швидше ніж держава встигає адаптувати законодавство щодо їх регулювання. Зміни світу технологій, фінансів та інвестицій породжують нові

Таблиця 1

Визначення поняття «криптовалюта»

Визначення поняття	Джерело
Криптовалюта – швидка і надійна система платежів і грошових переказів, заснована на новітніх технологіях і непідконтрольна жодному уряду	Bitcoin Security
Криптовалюта – вид цифрових грошей, у якому використовуються розподілені мережі й публічно доступні журнали реєстрації угод, а ключові ідеї криптографії поєднані в них із грошовою системою заради можливості створити безпечну, анонімну та потенційно стабільну віртуальну валюту	Insider.pro
Криптовалюта – вид цифрової валюти, заснований на складних обчисленнях деякої функції, яку легко перевірити зворотними математичними діями, в основі емісії якої є принцип доказу виконання роботи «Proof-of-work»	I. Лубенець
Криптовалюта – засіб обміну, як і звичайні валюти, однак призначений для обміну цифровою інформацією, що стало можливим завдяки певним принципам криптографії (використовується для забезпечення операцій та контролю створення нових монет)	CryptoCoins News

Джерело: [3, с. 635].

фінансові інструменти та принципово інші бізнес-моделі на основі блокчейн-технологій, вимагаючи від держави відповідної реакції [8, с. 92].

Нині одним із дієвих способів пошуку слідів злочину, скоєного з використанням криптовалют, є проведення судових експертиз, зокрема судової економічної.

Судова економічна експертиза операцій із цифровими активами становить процесуальну дію, що здійснюється в установленому законом порядку, ґрунтується на спеціалізованому дослідженні відносин між учасниками угод, що виникають у процесі створення, обігу, а також під час здійснення прав і виконання зобов'язань за смартконтрактами.

Судові експертизи операцій із цифровими активами можуть призначати в кримінальному, арбітражному і цивільному процесі.

У кримінальному процесі до злочинів, скоєних із криптовалютою, можна зарахувати, насамперед, різні розкрадання (особливо такі, як крадіжка і шахрайство), злочини корупційної спрямованості, а також злочини у сфері комп'ютерної інформації.

В арбітражному і цивільному процесі судові економічні експертизи розглядають питання у справах про банкрутство в процесі, зокрема, внесення криптовалютів до складу ліквідаційної маси (наприклад, питання вартості криптовалютів), а також інші суперечки між суб'єктами господарювання.

Звернення до судового експерта стосовно проведення судової експертизи операцій із цифровими активами може бути викликано різними обставинами (зокрема, в разі злому «гаманця» або онлайн-кабінету на криптовалютній біржі і викрадення певної кількості криптовалют за допомогою їх перенесення на реквізити викрадача [9] тощо).

Методами судової експертизи гіпотетично можна вирішувати питання щодо обґрунтованості відображення криптовалют у відповідних деклараціях, які заповнюються чиновниками і претендентами на відповідні публічні посади (як відомо, така практика вже має місце [10]); обліку та відображення криптовалют й операцій із ними у фінансовій та бухгалтерській звітності.

Можна також виокремити низку загальних питань, які потенційно можуть бути поставлені на вирішення перед судовим експертом-економістом під час проведення судової економічної експертизи за операціями з криптоактивами, наприклад:

1. Яка схема руху цифрових активів між контрагентами?

2. Чи відповідає операція купівлі-продажу цифрових активів ринковим умовам?

3. Чи мала організація можливість придбання відповідного цифрового активу?

Однак за відсутності чіткого законодавчого регулювання встановлення цих фактів й обставин за допомогою проведення судової експертизи не завжди затребуване або й можливе.

Однією з актуальних проблем економічних експертиз є відсутність методик проведення експертиз з активами, заснованими на блокчейн-технології. Типові методики проведення експертизи для всіх цих активів не можна розробити, оскільки економічний зміст активів різниться. У провадженні судових економічних експертиз можливе застосування методик, передбачених для вироблення експертиз із фінансовими активами, оскільки їх економічний зміст часто схожий, зокрема щодо криптовалют.

Судова економічна експертиза криптовалюти є досить новим, але дуже сучасним і прогресивним видом судових експертиз. Ефективність розслідування злочинів, учинених із використанням криптовалют, та злочинів, де криптовалюта є об'єктом протиправного посягання, безпосередньо залежить від сучасних можливостей і якості проведення судових експертиз.

Для прискорення практичної реалізації впровадження такого перспективного напрямку досліджень, як операції з цифровими фінансовими активами, є доцільним на законодавчому рівні:

– забезпечити судову економічну експертизу єдиним понятійним апаратом, розробити та впровадити експертні методики проведення судових економічних експертиз щодо операцій із цифровими активами;

– забезпечити судову економічну експертизу однаковою класифікацією, єдиною для всіх експертів, що відповідає сучасним реаліям;

– визначити місце судової експертизи операцій із цифровими активами в загальній класифікації судових експертиз з урахуванням сучасних особливостей.

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що нині питання виходу та обігу криптовалют не мають спеціального законодавчого регулювання. Однак ми зіштовхуємося з об'єктивною даністю, що відповідні відносини між людьми щодо криптовалют необхідно розглядати з точки зору чинного законодавства, а в разі виникнення обставин, які є предметом судового розгляду, – із пози-

цій методик проведення судової експертизи. Останні потребують розробки в установленому нормативно-правовими актами порядку.

Уважаємо, що розв'язання цієї проблеми за допомогою детального законодавчого регулювання зможе знизити градус дискусій навколо цього питання. Згодом можна чекати і на зростання потреби у вирішенні тих чи інших проблем криптовалютного ринку або ж питань правопорушень у цій сфері за допомогою судової експертизи, зокрема судової економічної, а також інших видів, як-от комплексні експертизи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рипенко А.И. Криптовалюта и судебная экспертиза. *Я и Закон. Информационно-юридический портал*. URL: <https://yaizakon.com.ua/kriptovalyuty-i-sudebnayaekspertiza/>. (дата звернення: 06.08.2021)
2. Чаплян С. Правовий статус криптовалют. *Науковий журнал «Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право»*. № 2 (149). 2018. URL : http://zt.knute.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2246&catid=240&lang=uk. (дата звернення: 06.08.2021)
3. Галушка Є.О., Пакон О.Д. *Матеріали журналу «Молодий вчений»*. № 4 (44), квітень 2017 р. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/147.pdf>. (дата звернення: 09.08.2021)
4. Про обіг криптовалют в Україні : проект закону України від 06.10.2017 № 7183. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684. (дата звернення: 10.08.2021)
5. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні : проект закону України від 10.10.2017 № 7183-1. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710. (дата звернення: 10.08.2021)
6. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29, ст. 238. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>. (дата звернення: 11.08.2021)
7. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалют» Bitcoin. *Національний банк України: офіційне Інтернет-представництво*. 2014. URL: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608 (дата звернення: 11.08.2021)
8. Коршенко В.А. Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми «Роль телекомунікаційної експертизи при розслідуванні злочинів, вчинених з використанням криптовалют: *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 листопада 2017 року, м. Харків)*, с. 92. URL: <http://univd.edu.ua/uk/dir/1960>. (дата звернення: 12.08.2021)
9. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI, зі змін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення: 12.08.2021)
10. Біткоїни і чиновники. *Інтернет ресурс*. URL: <https://www.segodnya.ua/economics/kriptovalyuta/zagadki-kriptovalyut-zachem-ukrainskie-chinovniki-deklariruyut-bitkoiny-1115821.html/>. (дата звернення: 12.08.2021)